

Izvorni znanstveni rad
UDK 725.96 Vrbovec 94(497.5)
Primljeno 2009-10-22

KAKO JE VRBOVEC POSTAO SREDIŠNJE MJESTO OKOLICE

Franjo Pajur, Zagreb / Mannheim

Povijest Vrbovca od samih je početaka usko povezana s poviješću obližnjeg Rakovca (u varijantama Rakonog, Rokonok itd.), nekad središnjeg mjesta okolice. Svoju relativnu značajnost u prošlosti Rakovec pak zahvaljuje pravcu ceste koja je, vodeći iz Križevaca u Zagreb, prolazila njegovim područjem i kojom su u XIII. i XIV. st. redovito dolazile vojske ugarsko-hrvatskih kraljeva, hrvatskih hercega i banova, zbog čega je nazvana vojnička cesta, a ponekad i Kolomanova, ili, jednostavno - velika cesta. Ta je prometnica bila zaštićena s obje strane sustavom utvrda smještenih na obližnjim brdima (primjerice Kalnik, Moravče i Blaguša) ili pak na samoj prometnici (kao, npr., Križevci i Rakovec). Grad-utvrda Rakovec je, dakle, utemeljena na primjerenoj udaljenosti od Križevaca, kao jedna od točaka zaštite značajne prometnice, dok je za odabir samog mjesta, čini se, od presudnog značenja bio izvor pitke vode - strateškog artikla srednjovjekovlja. Kraljevsko dobro (ili dobro njegovih vojvoda i banova) Rakovec okuplja oko sebe obližnje posjede, pa tako i onaj vrbovečki. Tomu sljedimice Rakovec – sukladno teoriji centraliteta - pored obrambenog (grada-utvrde) postaje i vodeće upravno (sjedište prostranog vlastelinstva), vjersko (župna crkva sv. Jurja) i privredno (trgovište u podgrađu, sajam, malta) središte okolice. U doba bana Mikca (oko 1340.) kaštel i dobro Rakovec (zajedno s Lukavcem u Turopolju) postaju stanovita vrsta pripadnosti grada Medvedgrada, a budući da medvedgradsko imanje nije bilo osobito veliko: u mirno doba imalo je jedva 60 kmetova (lukavečki pak kaštel 10 selišta), ono se uvijek uzdržavalo od rakovečkih prihoda od kojih su značajnu stavku činili prihodi s vrbovečkog posjeda. Odvajanjem od Medvedgrada te diobama među braćom Erdödy krajem 16. st. Vrbovec se postupno osamostaljuje, gradi se kaštel i razvija trgovište. Iz stagnacije rakovečkog i razvoja vrbovečkog trgovišta, prenošenja sajmovanja iz Rakovca u Vrbovec (u vrijeme Patačića), kao i smanjivanja rakovečke i povećanja lonjičke malte, razvidno je gubljenje važnosti rakovečke prometnice i premještanje trgovačkog puta koji od Mađarske vodi prema moru na vrbovečku trasu. Naime, poslije Sisačke bitke godine 1593. prestaju turske provale prema vrbovečkom kraju te prestankom izravne turske opasnosti (osobito nakon mira u Žitvi 1606.) trasa Križevci-Lovrečina-Vrbovec-Lonjica-Zagreb, kao najkraći ravničarski put, postupno dobiva primat pred onim, prirodno zaštićenijim i djelomice

brdskim ali zato težim, rakovečkim putem, čime je Vrbovec postupno postajao središnjim mjestom okolice, što je i danas.

Ključne riječi: Vrbovec, Rakovec, teorija centraliteta, kaštel, velika cesta

Kada se obrambenoj funkciji nekog mjesta (utvrda, grad) pridodaju privredna (utemeljenje centra vlastelinstva, trgovišta u podgrađu ili predgrađu, sajmovi te malte) i vjerska (župna crkva), ono - sukladno teoriji centraliteta¹ - dobiva značenje središnjeg mjesta okolice u srednjem vijeku - kao što je to bilo po cijeloj tadašnjoj Europi:

Od Španjolske do Škotske, od Sjevernog mora do Ugarske i Italije je dvorac sa zidinama, opkopom i kulom u sredini središnja točka i temelj gospodstva. U njemu sjedi plemić sa svojim momcima, odavde on vlada seljacima i obližnjim selima, ubire podavanja, zahtjeva tlaku i sudi; ovdje im u slučaju opasnosti nudi zaštitu. Iz dvorca proizlazi moć kojoj se ljudi moraju podložiti; građanstvu pak osigurava stanovitu mjeru prava i reda u ranom srednjem vijeku. Tako je bilo po cijeloj Evropi.²

S Vrbovcem, rodnim mjestom bana Petra Zrinskoga, bilo je nešto drugačije, jer je njegova povijest povezana od samog početaka (od XIII. st.) s poviješću obližnjeg Rakovca,³ nekad središnjeg mjesta okolice, a posebice nakon 1398. godine i tzv. *krvavog križevačkog sabora*. Kada je, kako i zašto Vrbovec preuzeo primat i postao centralno mjesto okolice u daljnjem ću izlaganju nastojati objasniti.

Godine 1244. godine, Bela IV., kralj ugarski i hrvatski, daruje Andriji, sinu Petrovom, a za zasluge u borbi s Tatarima posjed Dulepsku (*Dulypchka*). U darovnici se prigodom određivanja međa darovanog posjeda spominje, između ostalog, izvor zvan Mala Dulepska (*minus Dulypchka*) koji također odvaja zemlju grada Rakovca (*terram castris Rokonuk*) i gdje je župan imenom Vognislav (*ubi comitem eiusdem terre nomine Vognizlov*).⁴ Iz povjesničarske literature⁵ znamo

¹ Teoriju centraliteta uveo je u znanost geograf Walter Christaller godine 1932. u svom djelu *Die zentralen Orte in Süddeutschland: eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*, da bi je kasnije drugi zemljopisci i povjesničari unaprijedili, posebice glede manjkavosti Christallerova zanemarivanja povijesne komponente.

² Bost, Karl Burg- Hellmuth Rössler/Günther Franz *Sachwörterbuch zur deutschen Geschichte* 1958, S. 148

³ Već prvo spominjanje kraljevskih zemalja Zlonin i Vrbovec (*terram regalem nomine Zlonyn et Wrboch* - Smičiklas, Tadija *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* - dalje CD - IV, s. 223-226) godine 1244. povezano je s bratom kralja Bele IV. Kolomanom, vlasnikom i zemlji Rakovec (*terram nomine Rokonuc* CD IV s. 284-286).

⁴ CD IV, s. 241-243

⁵ Dobronić, Lelja *Po starom Moravču*, Zagreb 1979., str. 11, odn. Klaić, Nada *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1976., s. 254, 258.

da je za vladavine Arpadovića kraljevski posjed (*terre regales, territorium regale*) okupljen oko utvrde (*castrum*). Njime upravlja u ime vladara župan (ovdje Vognislav) i u tom je smislu moguće govoriti o županiji (*comitatus*), dakako, zaci-jelo ne u značenju kasnijih, četrnaestostoljetnih oznaka ovog pojma poput kri-ževačke ili zagrebačke županije, nego prije u značenju nekadašnjih plemenskih župa manjeg opsega⁶ za koje se u XIV. stoljeću često rabi izraz “*distrikt*”⁷ a koji Klaić prevodi riječju “*kotar*”.⁸

Postavlja se logično pitanje: zašto bi vladar bio zainteresiran za navedeni posjed dajući mu status svojevrsne žup(anij)e i kraljevskog dobra?

Odgovor je relativno jednostavan: područjem Rakovca prolazila je jedna od trasa osobito značajne ceste koja iz Ugarske preko Koprivnice i Križevaca vodi-la prema Zagrebu i dalje prema Topuskom, odnosno moru. Naime, iako glavne srednjovjekovne ceste kojima se odvijao promet (posebice trgovački) u Hrvatskoj nisu dokraja istražene, pretpostaviti je kako su one uglavnom prolazile starim rimskim prometnim pravcima. Rimske pak ceste koje su presijecale Zagorje imale su ishodište uglavnom u Ptuj. Dva glavna pravca bila su: 1. Poetovio-Mursa i 2. Poetovio-Siscia i oba su do *mansio Aqua Viva* slijedila istu trasu (*civitas Poetovione mil. XII - transis pontem, intras Panoniam Inferiorem - mutatio Remista mil. VIII - mansio Aqua Viva mil. VIII*). Glavna linija prema Mursi išla je u pravcu Drave blizu Zelendvora, Petrijanca i, prošavši Varaždin, prema Bartolovcu. Blizu Varaždina odvajao se jedan krak te ceste za Sisciu, preko Turčina i Varaždinskih Toplica. Nakon *Aqua Vive* sljedeća, 30 milja udaljena, postaja linije prema Siscii bila je *Pyrrri*, koju valja ubicirati u današnjem Kominu ili kod crkve sv. Tri kralja. Ova cesta išla je, po Klemencu i Sari, od Vinice po rubu brežuljkastog terena u blizinu Cerja na rijeci Bednji, kroz Ivanečku željeznicu i Podrute i prošavši *Hrašćinu* dalje do *Sv. Tri kralja*. Od Komina cesta je dalje išla do 24 milje udaljene Dautonie a zatim do 27 milja udaljene Siscie, odakle su trase išle prema moru. U ispravama XIII. i XIV. st. spominju se različite ceste, tako npr. *via regia* (kra-ljevska cesta), *via antiqua* ili *vetus* (stara cesta koja se ponekad zove također *via antiqua, cementerio opere superfusa ili murata via*), *via exercitus* (vojnička cesta, zvana također *publica strata, vulgo via exercitus* ili opet *Honhodut*=valjda madž. *Hond-had-ut*=domaća vojnička cesta), *alta platea* (visoka cesta, zvana *via fundata Uttewen* ili *Ittewen* ili *Ettewen*=madž. *Öttevény*=visoka cesta). Koliko se prema literaturi može ustanoviti, vodila je jedna velika cesta (*magna via*) od Vaške na Dravi preko Virovitice i Varaždina i odande do štajerske međe (*in Theutonium*),

⁶ Kriterij za uređenje tzv. županije po mađarskom modelu nije njena veličina, nego *castrum* tj. središte oko kojeg je okupljena kraljevska zemlja, *comitat*.

⁷ “... *in districtu possessionis eiusdem in Rakolnok ...*” - CD VIII, s. 573

⁸ Klaić, Vjekoslav *Povijest Hrvata* III, Zagreb 1899-1920, s. 19

od Varaždina odvajala se jedna cesta preko Zagorja i Kašine prema Zagrebu, a druga preko Kozjeg hrpta prema Križevcima (*via magna Cosiherbet, que de Cris ducit in Worosd*), odakle je opet velika cesta vodila do Zagreba (*per magnam viam de Crisio ad Zagrabiam euntibus*). Iz Zagreba je pak vodila cesta preko Turopolja (*Honhodut* kod Blata u Turopolju) prema Sisku i prema Kupi. Pokupske krajeve spajale su s morem dvije ceste: jedna, koja je vodila kraj rijeke Kupe (*iuxta fluvium Culpa*) u Modruš, pa odande kraj Brinja i preko Vratnika u Senj i druga, koja je opet vodila iz Siska u Topusko, onda u Bihać, dolinom Une i Unca do grada Unca (*castrum Unac*), pa onda tragom stare rimske ceste u Knin, odakle se išlo u Zadar ili Split.⁹

Nas posebice zanima cesta kojom su u XIII. i XIV. st. redovito dolazile vojske ugarsko-hrvatskih kraljeva, hrvatskih hercega i banova, i koja je zbog toga nazvana vojnička cesta (*via exercitualis*)¹⁰. Ta "vojnička cesta", ponekad nazivana i *Kolomanova* (*via Colomani regis*) ili, jednostavno, "velika cesta" (*magna via*)¹¹ bila je zaštićena s obje strane sustavom utvrda (*systemma castrorum*) smještenih na obližnjim brdima (primjerice, Kalnik, Moravče i Blaguša), ili pak na samoj prometnici (kao, npr., Križevci i Rakovec). Grad-tvrđa (*castrum*) Rakovec je, dakle, utemeljena na primjerenom udaljenosti od Križevaca, kao jedna od točaka zaštite važne prometnice, dok je za odabir samog mjesta, pretpostavljamo, od presudnog značenja bio izvor pitke vode ("studenac izvrstne vode mnogo cienjen radi dobre, čiste i zdrave vode"¹²) - strateškog artikla srednjovjekovlja.

Toj prvotnoj obrambenoj funkciji mjesta pridodaju se uskoro privredna (utemeljenje centra vlastelinstva, kasnije i trgovišta u podgrađu, sajma te malte) i vjerska (crkva sv. Jurja¹³), čime Rakovec dobiva značajnost središnjeg mjesta okolice u srednjem vijeku; Čuk¹⁴ i Bösendorfer¹⁵ pače drže da je bio centralni vojvodski (*dukalni*) posjed i oko sebe okupljao okolne vojvodske posjede od kojih mu je na koncu pripao *lonjski* (*de Lonnya*). Da je tome tako zacijelo svjedoče različiti dokumenti, a najzornije *Popis dimova za kraljevski porez godine 1495.*¹⁶ u kojem su k

⁹ Klemenc, Josip – Saria, Balduin *Blatt Ptuj*, Zagreb 1936.

¹⁰ Poglavitito onaj dio trase te ceste, koji je vodio od Križevca do Zagreba (*de Crisio ad Zagrabiam*).

¹¹ Tako npr. 1238., ... *per aquam Tetreuinech uadit usque ad magnam viam que vocatur via regis Colomani* (spac. FP) ... - CD IV, s. 72

¹² Kako još 1850. godine piše župnik Matošić – Matošić, Lavoslav *Nješta od Rakovca* u: Kukuljević, Ivan *Arkiv za poviestnicu jugoslavensku* br. 5, Zagreb 1859. s. 343

¹³ Spomenuta već u prvom popisu župa zagrebačke biskupije iz 1334. "... *ecclesia beati Georgii de Rakounok*" – Buturac, Josip *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501.* Starine 59, Zg 1984. s. 90

¹⁴ Čuk, Juraj *Plemeniti Križevčani do postanka križevačke županije* Vjesnik zemaljskog (kr. hrv.-slav.-dalm.) arkiva (dalje VZA) XVIII 1916. s. 61

¹⁵ Bösendorfer, Josip, *Agrarni odnosi u Slavoniji* Zagreb, 1950. s. 35

¹⁶ Adamček, Josip – Kampuš, Ivan *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj XV. i XVI. st.*, Zagreb 1976., s. 14

Rakovcu (ad Rokonok) pripisani vrbovečki posjedovni dijelovi, trgovište Vrbovec te cjelokupna vrbovečka provincija kao i vilikati Preseka, St. Dijaneš i Pogančec.¹⁷ Dakako, arpadovski *castrum* jest veća ili manja kula (kao npr. zagrebački *castrum* tj. sjeveroistočna kula bivšeg isusovačkog samostana, a danas „Klovićevih dvora“ na Jezuitskom trgu), a nikako jezgra nekog budućeg grada (*civitas, urbs*). Istina, neki su se *castrum* razvili kasnije u grad (npr., zagrebački Gradec) dok su neki (primjerice Rakovec) postali kaštel. Razlog tome je možda najtočnije definirao Planitz¹⁸:

“*Temelj priznavanja nekog mjesta kao civitas leži u jakom utvrđenju (in der starken Befestigung). Ime civitas može dobiti samo jaka utvrda (einer starken Burg)*”.

Tome bi, svakako, valjalo dodati i prometnu poziciju mjesta tj. da je locirano na raskrižju značajnih putova, najprije vojničkih a potom trgovačkih.

Na ovom bi mjestu valjalo ukazati na nejasnoću uporabe srednjovjekovnog nazivlja (kako latinskog tako i hrvatskog) a na što je upozorila još Lj. Dobronić¹⁹ navodeći kako je

“*uglavnom do 15. stoljeća uključivo u upotrebi samo naziv castrum (uz oznaku službe castellanus), a kasnije se izrazi castrum, castellum, arx i fortalitium mijesaju, odnosno javljaju usporedo ... upotrebljavaju se katkad za isti objekt, tako da nije moguće utvrditi da bi oni označavali različite vrste objekata*”, a potom i zaključujući “*da se ipak može smatrati kako u većini slučajeva castellum nije isto što i castrum*”.

Problemom se (možda najsustavnije do sada) bavio i M. Kruhek,²⁰ rješavajući ga u okviru svoje teme (*Krajiške utvrde hrvatskog kraljevstva*), što će reći - djelomice. Naime, uporaba nazivlja uvjetovana je mnogim čimbenicima i različita od slučaja do slučaja a što je pak uzrokom i terminološke nejasnoće kako to zorno pokazuju sljedeća određenja:

c a s t r u m , - *stri Locus muris munitis*; kaštel, grad, festunga; *Castrum munitum*; grad obšancan, utvrđen kaštel; *c a s t e l l u m* , - *li Kaštel, grad, gradić, tvrđa pomenjša; Munitum castellum, kaštel, gradić nasipom, i vodu utvrđen, festunga*;²¹

¹⁷ *Vilicatus PREZEKA ad ROKONOK 14, Vilicatus Superior ad ROKONOK 38 Vilicatus POGANCHECZ ad ROKONOK 7 Oppidum ROKONOK. 92, Vilicatus ZENTH DYENES ad ROKONOK 10, Plebani de ROKONOK 5, ROKONOK Stephani Pwczych 28, ROKONOK Georgii Pwczych 31, In pertinentiis ROKONOK. 26, Oppidum WRBOWCZ ad ROKONOK 121, Provincia WRBOWCZ ad ROKONOK 81, Plebani de WRBOWCZ ad ROKONOK 20, ZENTHDYENES plebani ad ROKONOK 1, WRBOWCZ relice Orzagh ad ROKONOK 2 - Adamček - Kampuš Popisi ... nav. dj.*

¹⁸ Planitz, Hans, *Die deutsche Stadt im Mittelalter* Wiesbaden 1996⁵ S. 39

¹⁹ Dobronić, *Po starom ...* s. 71

²⁰ Kruhek, Mirko, *Krajiške utvrde hrvatskog kraljevstva*, Zagreb 1995., s. 19 i dalje

²¹ Belostenec, Ivan, *Gazophylacium I* Zagreb 1740. - reprint Zagreb 1973. s. 243, 245

odnosno *c a s t r u m* (Isidorus) *Castra sunt ubi milites steterunt* (Addit Papias) *castrum vero singulariter, oppidum; c a s t e l l u m castrum* (Isidorus) *antiqui oppidum*²² odnosno *c a s t r u m*, - *stri* Cic. *grad, tverdina, tverđava; Festung, Schloss; vár, kastély; c a s t e l l u m*, -*li*, â *â castrum, Cic. grad vojnički, jačina, kaštel, tverđava;Festung; kastély, vár;*²³

Ono što nam se za našu temu čini bitnim jest činjenica da primjer Rakovca potvrđuje osporavanu tezu *da se riječ castrum rabila u srednjem vijeku, a castellum u 16. stoljeću i kasnije i da njihova smjena ujedno označuje izmjenu fortifikacionih oblika*²⁴ kao što pokazuju navodi iz isprava:

“... *cum Castro nostro Rackanakh ...*”(1461.), “... *castra Medwe, Rokonok et Lukavec* ...” (1481.), “... *castri nostri Rakolnok ...*” (1491.) u XV. stoljeću, odnosno “... *castellum Rokonok vocata ...*” (1510.), “... *castrum Medwe castellaque Rokonok et Lukavec* ...” (1510.), “... *castro Medwewara et castello Rokonok* (1527.), “... *castrum Medwewar et castella Rokonok et Lukavec* ...” (1535), “... *castellum Rokonok ...*” (1577.) “... *castellum Rakovec* ...” (1710.) u XVI. stoljeću i kasnije.

S tim u vezi čini nam se indikativnim etimološka odrednica termina *castellum: c a s t e l l u m*, - *i*, (*deminutiv od castrum*)²⁵ i *k a s t e l* *novija posuđenica od lat. deminutiva na - ellus, castellum - tal. castello, od lat. castrum*²⁶ koje bi, držim, upravo odgovaralo promijenjenim okolnostima u kojima Medvedgrad ostaje kastrum, a Rakovec kaštel u Belostenčevom značenju te riječi tj. “*gradić, tverđa pomenjša*”²⁷. S druge strane, Nikola Zrinski Sigetski u drugoj polovici XVI. st. zove Vrbovec, po Laszowskom, „*tvrđinja*“ (*fortalitium*): *... u tvrđinjama Gradecu, Vrbovcu i Sv. Petru te u okolišnjim mjestima počela je vladati kuga...*²⁸ a tek se u vrijeme Jurja Zrinskog počinje nazivati „*kaštel*“: *Datum ex castello nostro Verbovecz 23. augusti 1619*²⁹ Inače, *castrum* se u našoj povjesničarskoj literaturi uobičajeno prevodi izrazima “*grad-tvrđa*” ili “*grad-utvrda*”, koji dosta precizno označuju dvojaku namjenu građevina: kao sjedišta vlastelinstva namijenjenog stanovanju te utvrde za obranu.

Dvanaesti prosinca 1245. godine daruje Bela IV., ugarski i hrvatski kralj, sinovima župana Nikole i Tome - Abramcu i Nikoli te Tomi i Bartolu (*Abraam*

²² Du Change, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, tom II

²³ Jambrešić, Andrija *Lexikon latinitatis* Zagreb 1742. - reprint Zagreb 1992. s. 93

²⁴ Dobronić Lelja, *Po starom ...* s. 71

²⁵ Divković, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik* Zg 1900. - reprint Zagreb 1988, s. 170

²⁶ Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* sv. II, s. 58

²⁷ Belostenec, *Gazophylacium ...* s. 243

²⁸ Laszowski, Emilij, *Iz prošlosti Vrbovca* Zagreb 1921. s. 24 odn. “... *in fortalitiis Gradech, Wrbowcz, Zenthpether ...*(spac. F.P.)” Barabas, Samu *Codex Zrinianus I*, Budapest 1898 s. 239

²⁹ Lopašić, Radoslav, *Hrvatski urbari* MHISM 5, Zagreb 1894. s. 390-1

et Nicolaus filii comitis Nicolai, Thomas et Bartholomeus filii Thome comitis) zemlju Rokonuk tj. Rakovec (*terram nomine Rokonuc*) za osobite njihove zasluge u borbi protiv Tatara. Navedeni plemići se općenito u literaturi³⁰ drže rođacima spomenutog župana Vognislava. Njihovi će potomci nositi pridjev Rakovečki (*de Rakonok*) tj. "od Rakovca" ili Rakovečki, kao što svjedoče mnogi dokumenti XIV. stoljeća³¹ i drže - kako točno pretpostavlja Lopašić - Rakovec ili čitav ili djelomice (ovo drugo posebice u XV. st. kada na njihovom mjestu zatječemo Pučice) uz druge velikaše (Lopašić bi rekao *velmože*) kao što su ban Mikac, Albeni, Celjski itd.

Iz godine 1320. datiraju dvije isprave:

24. travnja 1320. u Ganthi, Filip de Granana, prior ivanovaca daruje Nikoli Ludbreškom posjede među rijekama Lonjom i Zelinom³² i tom se prigodom spominje "cesta koja od crkve sv. Nikole (Donja Zelina) vodi u Rakovec" (*per eandem viam de ecclesia sancti Nicolai uadit in Rokonuk*).³³

Iste, 1320. godine, 26. rujna u Vrbasu, ban Ivan daruje Nikoli Rakovečkom (*Nicolaus filius Ladislai de Rakolnok*) pravo maltarine na mostovima velike ceste, koja preko njegova posjeda vodi iz Križevca u Zagreb.³⁴

Ove su nam isprave višestruko zanimljive:

Kao p r v o , potvrđuju trasu "velike ceste" (*magna via*) kojoj Rakovec zahvaljuje svoje relativno značenje u prošlosti i koja, vodeći iz Križevca u Zagreb³⁵ (*de Crisio ad Zagrabiam*), prolazi kotarem Nikolina posjeda Rakovca (*in districtu possessionis eiusdem in Rakolnok*) premošćujući precizno navedene potoke: Dulepsku (*Delebzke*), Suhu Dulepsku (*Zwha Delebske*), Salnik (*Zalnuok*), Radoišće (*Radowysche*) a potom - što je očevidno iz prvog dokumenta - preko Rakovca i rijeke Lonje vodi do crkve sv. Nikole (Donja Zelina) tj. izlazi na cestu Varaždin - Zagreb. Zanimljivo je da se ta "velika cesta" (*magna via*) koja od Rakovca vodi prema Donjoj Zelini još u XVIII. stoljeću, prigodom određivanja međa posjeda crkvenih kmetova u selu Mlaki, naziva "kraljevskom" (*via regalis*).³⁶

³⁰ Buturac, Josip, *Vrbovec i okolica 1134 - 1984* Vrbovec 1984. s. 136 odn. Laszowski *Iz prošlosti* ... s. 13, Lopašić *Hrvatski* ... s. 166

³¹ Tako npr. 1317. *Martini filii Ladislai de Rakounuk* CD VIII, s. 460 ili 1319. *Martinus et Abraam filii Ladizlay nobiles de Rokonuk* CD VIII, s. 521-522 ili 1320. *Nicolaus filius Ladislai de Rakolnik* CD VIII, s. 572-574 ili 1361. *Thomas filius Ladislai de Rokonok* CD XIII, s. 173-174 itd.

³² Adamček (Adamček, Josip, *Povijest vlastelinstva Božjakovina i okolice*, KAJ IV/81) pogrešno čita *Z(S)elna* kao *Salnik*, budući da je iz dokumenta očito kako je riječ o dijelu svetomartinskih zemalja između Lonje i Zeline (*inter aquas Lona et Zelna*).

³³ CD VIII, s. 556-559

³⁴ CD VIII, s. 572-574

³⁵ Iz isprave datirane godinom 1392. saznajemo o dijelu trase te ceste koja od Preseke vodi prema Rakovcu: "*vie publice, qua itur de ipsa ecclesia beati Petri apostolici in Prezekazenthpeter versus Roconuk*." - CD XVII, s. 470-472

³⁶ ... *ab oriente via Regali* ... - Kanonske vizitacije (dalje KV) Kalnik V (1733) 43

D r u g o , navod o cesti koja od crkve sv. Nikole (Donja Zelina) vodi u Rakovec (*Rokounuk*) s priličnom vjerojatnošću svjedoči o postojanju grada.

T r e ć e , u ispravi datiranoj 26. rujna riječ je o banu Ivanu Baboniću koji - kako kaže N. Klaić - poput vladara dopušta svom vazalu Nikoli Rakovečkom podići mitnice na mostovima koji su na njegovu posjedu i ubirati mitničke pristojbe. Zamoljeni je dohodak - saznajemo iz dokumenta - dosuđen i glede toga “što je rečeni magister Nikola još od rane mladosti svoje sudjelovao u svim pothvatima kraljevine Slavonije, boreći se muževno zajedno s banom za svetu krunu, a poglavito tada kada se ban osobno podigao na sinove Henrika Gisingovca (cum nos unacum filiis Herrici belum), kojom je prigodom magister Nikola, ne samo izgubio mnoge svoje rođake, nego i sam bio ranjen”.³⁷

Ovime se potvrđuje pretpostavka E. Laszowskog³⁸ kako je za velikih pokreta, koji se razmahaše za vladanja kralja Karla Roberta u Hrvatskoj, naročito u borbi protiv možnih knezova Babonića, zavladao ban Mikac Medvedgradom, koji je tada bio kraljevski grad. Moguće su plemići Rakovečki bili na strani Babonića, te je tako došlo da je ban Mikac oko godine 1340. zaposjeo Rakovec, koji tako dođe pod upravu bana kao neka vrsta pripadnosti i ovisnosti grada Medvedgrada /.../ Tako je Rakovec i teritorij mu postao kraljevskim dobrom i stajao pod upravom bana ili medvedgradskih kaštelana, a kasnije i vlasnika Medvedgrada.

Dakako, plemići Rakovečki ne da su “možda” bili na strani Babonića, nego su to - kako je razvidno iz navedenog dokumenta - zaista bili; rečeni Nikola se očevidno padom Babonića našao na udaru bana Mikca. U prilog navedenom govori i citirana isprava iz godine 1332. u kojoj se navodi kako Ladislav Rakovečki djeluje u svezi s nekim posjedom protiv sinova Petrovih pod prijetnjom bana Mikca (*Mykch bani tocius Sclavonie*) ili, još uvjerljivije, isprava iz godine 1344. u kojoj ban Nikola Banić ostavlja sinovima bana Mikca posjede,³⁹ među kojima i Rakovec, koji je bio dosuđen njihovu ocu sudskim putem. Isto tako, godine 1356. kralj Ljudevit vraća udovi rečenog Ladislava Rakovečkog i njenom sinu dio imanja (*porcionem eorum possessionariam in dicta possessione Rakonuk vocata*) koji je bio zaplijenio ban Mikac (*per magnificum virum Mykich banum tocius Sclavonie ... occupata*).⁴⁰ Tako će Rakovec (zajedno s Lukavcem) od četrdesetih godina XIV.

³⁷ Klaić, Nada, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb 1990., s. 279; CD VIII, s. 572-574

³⁸ Laszowski, *Iz prošlosti ...* s. 14

³⁹ “... et quandam possessionariam porcionem quandam Thome, filij Dominici, in possessione Rakonuk vocata existentem, que similiter eidem Mikch bano pro judicialibus gravaminibus fuisset devulata.” - CD XI, s. 115-116

⁴⁰ CD XII, s. 340-341

st.⁴¹ pa sve do sredine XVI. stoljeća biti stanovita pripadnost grada Medvedgrada (*ad castrum Medwewar pertinens*). Zašto je tome tako?

Medvedgrad je - kako s priličnom vjerojatnošću tvrdi N. Klaić - gradio najvjerojatnije herceg Koloman, i to, kako je razvidno iz graditeljske strukture i zemljopisnog položaja, ne kao obrambeni grad-utvrdu, nego kao herceški dvor.⁴² Budući da se medvedgradski posjed ubrajao među skromnija imanja u zagrebačkoj okolini, za uzdržavanje raskošna dvora vlastiti su prihodi bili nedostatni i stoga se prostrano imanje Rakovec te nešto skromniji Lukavec u Zagrebačkom polju, pripajaju medvedgradskom vlastelinstvu kako bi njihovi prihodi pokrili uzdržavanje, za ono vrijeme raskošna, hercegskog dvora.

Ovo će u pismu vladaru (kralju Ferdinandu) poslije smrti Ivana Karlovića Torkvata, kneza Krbavskog (1531.), obrazlažući svoja prava - suprot drugom pretendentu (Karlovićeve sestre Jelene, udane Zrinski) - na Medvedgrad, Lukavec i Rakovec, kapetan Ludovik Pekri i izrijekom ukazati. Naime, Pekri piše u molbi kako medvedgradsko imanje nije osobito veliko: u mirno doba imalo je jedva 60 kmetova (lukavečki pak kaštel 10 selišta) i u v i j e k s e u z d r ž a v a l o o d r a k o v e č k i h p r i h o d a .⁴³ Tako je Medvedgrad postao sjedište triju rečenih vlastelinstava - medvedgradskog, rakovečkog i lukavečkog, te se sve do odvajanja godine 1557. ta tri imanja prodaju, darivaju ili zamjenjuju zajedno, kao svojevrsna cjelina.

Knezovi su Celjski, kao gospodari Rakovca - kako ispravno primjećuje Laszowski⁴⁴ - po svoj prilici dovršavaju ono što je započeo ban Mikac: širenje vlasti kraljevskog grada Rakovca koji posize za posjedima vrbovečkih plemića; tako ovi postaju ovisni o rakovečkoj gospoštini. U prilog tome, zacijelo, govori isprava od 14. rujna 1460. godine⁴⁵ a u kojoj je riječ o - *Cives et iobagiones de inferiori et superiori provincia Rakonok*, tj. o građanima i kmetovima donje i gornje rako-

⁴¹ Doduše, u *Statusu familiae Patachich* (rkp. NSK R 4086) to je naznačeno već za 1300. godinu, kada je kralj Andrija III. Mlečanin zauzeo utvrdu Medvegrad "među čije je pripadnosti bio naznačen kaštel i dobro Rakovec" (*Anno nempe circiter 1300. rex Andreas III. Venetus cognominatus, arcem Medved /:inter cujus appertinentias signanter castellum et bona Rakovecz fuerant:/ ecclesia zagrabiensi vi accipiens, et occupans pro se*), no kako dostupni dokumenti to ne potvrđuju, a rečeno je djelo bilo namijenjeno *ad maiorem gloriam* Patačića, ovaj podatak je dvojbena.

⁴² "Herceg Koloman je sagradio Medvedgrad kao dvor, ne kao utvrdu! U prilog tome govori nekoliko činjenica: njegova struktura, njegov položaj (izvan svih prometnica), terminologija (*castrum*), boravak kralja Bele IV. i njegove pratnje za vrijeme tatarske provala." - Klaić, Nada, *Medvedgrad i njegovi gospodari*, Zagreb 1987. s. 38

⁴³ Tkalčić, Imbro, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*, I-XI, Zagreb 1889-1905 (dalje MCZ) XII, s. 107-109

⁴⁴ Laszowski, *Iz prošlosti ...* s. 15

⁴⁵ Budimpeštanski arhiv (MOL, 035627 *Cillei Katalin*); Chanky D. *Körösmegy e XVI. században* Budapest 1893 s. 5; Bösendorfer, Josip *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek 1910. s. 68

večke provincije. Gornja (*superior, alsó kerület*) je provincija opsezala sela jugoistočno od Rakovca: Brezane, Samoborec, Peskovec i Pirakovec, a donja (*inferior, felső kerület*): Vrbovec, Celine, Poljanu i Pavlovec. Vrbovečke su zemlje, dakle, još uvijek bile stanovita posjedovna cjelina (provincija ili ladanje), ali pod feudalnom upravom grada Rakovca, čineći donji dio vlastelinstva.

Otada se Vrbovec u dokumentima uglavnom spominje kao pripadnost Rakovca, tako primjerice u darovnici kralja Vladislava nećaku Jurju Brandenburškom (1510.):

“kaštel zvan Rakovec, koji također pripada pod Medvedgrad, s mitnicom koja se ondje obično postavlja, u križevačkoj županiji, zajedno s trgovištem Rakovec i selima Sveti Nikola Zelina sa svojim pripadnostima, Goli Vrh, Novaci, Peskovci, Lonjica, Baničevci, Dvorišće, kao i vesnikat gornje rakovečke provincije, zatim sela Mlaka, Dvorišće, Radovišće, Puzinovci, Lipnica; nadalje vesnikat Sv. Trojstvo i sela Sveto Trojstvo, Sveti Dionizije, Grabrianci, Gornji Pogančec, Donji Pogančec, Velike i Dubovec, sa svojim pripadnostima; trgovište Vrbovec, Poljana Kozak, Dugagreda, Zablinci, Cerje, Lipovlaz, vrbovečka provincija sa selima Mala Luka, Lučica, Čulina, Pavlovci, Markovci, Luka, Doljanci, Brizjane, Preseka, Nikovac, Đuđevci, Kraljev vrh, Ledina, Gornji Nikovac, Krušljevc i Zlatina”.⁴⁶

ili u darovnici kralja Ferdinanda Zrinskima 19. siječnja 1541 u Wienerneustadtu:

“Torkošinec, Novaki, Lojnica, Peskovec, Samoborec, Goli Vrh, Baničevac, Brezani, Mlaka, Dulebska, Dvorišće, Ladinići, Salnik, Kušinov, Vrbovec, Pavlovec, Markovci, Dolenanci, Luka, Lučik, Celine, Sablinec, Poljana, Novaki, Prilesje, Ostrova, Borčec, Podlužan, Sv. Nikola Zelina, trgovišta Rakovec i Preseka”,⁴⁷ ili u ugovoru o zamjeni posjeda između Nikole Zrinskog i Petru II. Erdödyja (1557.):

“Torkošinec, Novaki, Lonjica, Peskovec, Samoborec, Goli Vrh, Baničevac, Brezani, Mlaka, Dulebska, Dvorišće, Ladinići, Salnik, Kusinov, Vrbovec, Pavlovec, Markovci, Dolenanci, Luka, Lučić, Celine, Cerje, Sablinec, Poljana, Novaci, Prilesje, Borčevac i Podlužan”.⁴⁸

Iz navedenih je dokumenata posve razvidno kako se među pripadnostima kaštela Rakovca navodi i vrbovečki posjed, što je vlastelinstvo činilo znatno većim od lukavečkog a posebice od medvedgradskog.

Prigodom zamjene posjeda g. 1557. predao je Erdödy, s dopuštanjem Nikole Zrinskog, Medvedgrad literatu Ambrozu Gregorijancu u zamjenu za neke posje-

⁴⁶ Laszowski, Emilij, *Monumenta historica nobilis communitatis "Campus zagrabiensis dictae"* I-III, Zagreb 1914-05 (dalje MT) II, s. 285-291

⁴⁷ MT III, s. 71, 81

⁴⁸ Barabas, *Codex II...* Budapest 1899 s. 348

de oko grada Rakovca i tako su nakon višestoljetne povezanosti naposljetku odvojeni grad Medvedgrad u zagrebačkoj županiji (*castrum Medwe in comitatu Zagrabiensis*) i grad Rakovec u križevačkoj županiji (*castellum Rokonok in comitatu Crisiensis*). Ovim su se odvajanjem stekli uvjeti i za osamostaljivanje Vrbovca, posebice za svađa oko posjeda između braće Erdödy. Naime, braća Erdödyja su često bili u svađi, dijelili imanja, vodili parnice s drugima ali i međusobno, a potom se mirili. Tako je i osobito dugo trajao posjedovni spor oko Vrbovca: Petar Erdödy mlađi svojatao je sebi Vrbovec s okolnim selima kao zasebnu gospoštiju, koju je 1586. založio - bez znanja i pristanka brata Tome - Ladislavu Bukovačkom; parnica je trajalo dugo i na koncu je, čini se, završila u korist bana Tome Erdödyja. Ono što se iz ove parnice za nas bitno nadaže jest činjenica da se Vrbovec za vrijeme svađa i sporova braće Erdödy (sinova Petra II. Erdödyja) očevidno potpuno osamostalio od Rakovca kao zasebna gospoštija a s vremenom je tamo izgrađen i kaštel,⁴⁹ o čemu doznajemo početkom XVII. st. kada su Rakovec i Vrbovec ponovo u vlasništvu Zrinskih. Naime, isprava kojom Juraj Zrinski dopušta da se *nekoteri Slovinci*⁵⁰ nasele *v jednu našu pustu goru, kotera se zove Lipi Gaj* (današnje selo Gaj) *ili Zrnjati imenuvani lug, kotera pusta gora ili lug jest imanju našem Vrbovačkom* izdana je u k a š t e l u Vrbovec (*Datum ex castello nostro Verbovecz 23. augusti 1619*). Zahvaljujući prije svega prestanku turske opasnosti (nakon Sisačke bitke 1593. i mira u Žitvi 1606.), što je rezultiralo premještanjem rakovečke brdske trase značajne prometnice Križevci-Zagreb na ravničarsku vrbovečku trasu, počinje postupna stagnacija Rakovca i postupni razvoj Vrbovca. Naime, trgovište (*oppidum*) je, za razliku od "grada-tvrđe" (*castrum*) kao upravnog središta, bilo zamišljeno kao privredno središte vlastelinstva, a privrednu je funkciju ostvarivalo obrtničkom i trgovačkom djelatnošću svojih stanovnika, sajmovima i maltom.

Iz statističkih podataka o naseljenosti trgovišta (*oppidum*) Rakovec (I) i Vrbovec (II)⁵¹ u XVI. stoljeću uočljiv je drastičan pad broja dimova⁵² između godina 1520. i 1554.

⁴⁹ G. 1560. pismo upućeno kralju, ban Petar Erdödy završava riječima „u rečenom Vrbovcu“ (*Datum in dicta Wrbovcz*) - o kaštelu još nema govora.

⁵⁰ Lokator tih *Slovinaca* bio je Matiaš Kutinščak koji je u tu pustu goru Lipi Gaj dovodio druge koloniste, tako npr. Martina Čušeca s njegovom braćom. Dakako, Slovinci ne znači Slovenci nego Slavonci tj. prebjezi iz Turske Slavonije. - Lopašić, *Hrvatski ...* s. 390-1.

⁵¹ Rakovečko su trgovište utemeljili 1435. Tomo i Antun Rakovečki (*Thomas et Anthonius filii quandam Petri Thome de Rokonok*) izdavši urbarijalnu ispravu "kmetovima i građanima" (*jobagionibus seu civibus*) u Rakovcu (*Rokonok*) - NRA 1552/17, dok se vrbovečko prvi put spominje 1472. godine: *tributum in oppido Wrbowcz*) - NRA 20/37.

⁵² Dim (*fumus*) - porezna jedinica temeljem koje se ubirao porez; paralelno postoji i *porta* a od 1598. i nova porezna jedinica - kuća (*domus*).

1495.	1500.	1507.	1512.	1513.	1517.	1520.	1554.	1570.	1573.	1574.	1576.	1578.	1582.
R (I) 92	115	45	75	66	70	79	15	9	10	11	10	9	9
V (II) 121	155	65	95	63	94	98	5	8	9	10	9	6	6

Naime, polovicom XVI. st. vrbovečkim krajem vlada kuga i slabi ionako slabu obranu te Turci razaraju trgovište (1554. ono broji svega 5 dimova) i neprestance pljačkaju okolna sela te je “puk uslijed ovih neprestanih provala već zastrašen i zdvojan”⁵³ a Vrbovec opustošen.⁵⁴ Iako Turci nisu razorili rakovečko trgovište, kao što saznajemo za g. 1554.⁵⁵ ipak je ono opustošeno: kao naselje se očevidno uspjelo održati ali i ekonomski i demografski toliko oslabiti da preostale stanovnike vlastela bez poteškoća postupno pretvara u kmetove, a trgovište postaje selo. U Popisu (*Conscriptio*)⁵⁶ iz godine 1709. Rakovec se još naziva trgovište (*oppidum Rakonogh*), no stanovnici su samo povlašteni kmetovi dužni obvezu povoza i/ili tzv. *pešju* tlaku tj. težaka, ali ne i tlaku oranja kao drugi kmetovi. Tako iza popisa kmetova sela Rakovec, Baničevci i Mlaka u urbaru iz 1716.⁵⁷ stoji sljedeća napomena: *Ova tri sela su pod jednoga župana zapoved, nit je vezda vre kakvo razlučenje med kmeti i negdašnjemi purgari, zvun toga da perva dva kmeta vu Rakovcu (: Haladin i Gašparić) lestor jednoga selaka z-celem plugom obale, ti drugi vsi po dva. Item ki su purgari bili, moraju i vezda za ranu jednako davati naprošne težake k-oratve i setve i k-kositve.* Dakako, o trgovištu više nije bilo ni govora: popisano je s e l o R a k o v e c . Na karti (*Mappa exhibens*) u *Statusu familiae Patachich* (1740.) još je po inerciji ili vjerojatnije zbog promidžbe obitelji Patačić, čijoj je slavi ova kronika bila namijenjena, Rakovec (baš kao Vrbovec) označen oznakom za koju u legendi stoji: *Schloß und Marckt* tj. grad-utvrda i trgovište; ovo potonje Rakovec g. 1740. više nije bio.

Za razliku od Rakovca, Vrbovec se nakon turskih pustošenja, a zahvaljujući već spomenutom premještanju prometnice, postupno naseljava te već u popisu iz 1598. broji 13 kuća (*domus*) više nego Rakovec,⁵⁸ dok su u doba Jurja Zrinskog tj. dvadesetih godina XVII. st. “Slovincima” naseljena sela Gaj, Lonjica i Peskovec a Vlasima – Celničani. Potom se u vrijeme Jurjevih sinova Nikole i Petra,⁵⁹ kao

⁵³ Piše Nikola Zrinski g. 1552. kralju Ferdinandu iz Rakovca („*ex Rokonok*“) Barabas, *Codex I* ... s. 186-7.

⁵⁴ “*nostri Wrbowcz turcae depopulaverunt*” iz pisma Zrinskog Nadaždiju 1556. Barabas, *Codex I* ... s. 342.

⁵⁵ “... *quod turcae in civitatem Rokonok intro non sunt ingressi*” - Barabas, *Codex II*... s. 609

⁵⁶ Kaptolski arhiv (dalje KAZ) Acta capit.saec. XVIII fasc. 3

⁵⁷ Arhiv HAZU (dalje AA) IV/b-63

⁵⁸ Adamček - Kampuš *Popisi* ... s. 461

⁵⁹ Tako je, primjerice, u *Procjenama* iz 1672. rakovečko trgovište brojalo 23 ½ a vrbovečko 30 ½ selišta.

i za vrijeme Kaptola⁶⁰ konstantno razvija, da bi u doba Patačića, kada je “*glavno sijelo Baltasara i sina mu Aleksandra Patačića*”,⁶¹ definitivno postao s r e d i š - n j e mjesto okolice, tako primjerice u urbaru iz 1769. – za razliku od Rakovca koji broji svega 10 selišta – opsiže 70 selišta podijeljenih u Vrbovec Gornji i Donji te Brdo.⁶²

Jedan od glavnijih čimbenika za nastanak gradskih naselja bilo je i održavanje *trga (forum)* odnosno s a j m a u mjestu, a posebice su za razvoj trgovišta bili značajni tjedni sajmovi (*forum hebdomadale*), koji su – za razliku od godišnjih

⁶⁰ Tako, npr., 1709. godine, kada rakovečko trgovište ima 55 a vrbovečko 92, dalje navedena purgara: Gyurko Sesztak, Tomas Poldrugach, Mihaly Turkovich, Gregur Hercsek, Martin Hercsek, Mihaly Spoljarich, Pachek Jendras, Martin Magyer, Ivanecz Kuchan, Gyurko Jambrissak, Steff Gibach, Mattias Berczkovich, Martin Dubich, Gaspar Derecz, Gaspar Brechak, Mattek Oczeniak, Tomas Gibach, Pavel Gaizki, Martin Gibach, Steffan Pachek, Lovrina Horvat, Pavel Tkalchevich, Mikula Hercsek, Jakob Gibach, Mattias Garaich, Jendras Berczkovich, Gyurko Szvechnyak, Gergina Szvechnyak, Mattias Hervoi, Janko Migaiecz, Mattias Migaiecz, Gaspar Benczak, Stanko Gaspar, Gyurko Magyerecz, Pavko Bedekovich, Steffan Bedekovich, Mihaly Kravarschan, Martin Kravarschan, Ivanecz Dumich, Gyura Jambrissak, Ivan Szeknich, Tomas Kravarschan, Andras Ban, Gyuricza Ban, Peter Vrainko, Jakob Vrainko, Martin Szlivar, Gyurko Szlivar, Jakob Szmugyecz, Gergina Gaschich, Pavel Pechnyak, Lukach Pukin, Simun Poszavecz, Tomas Poszavecz, Ivek Poszavecz, Alter Tomas Poszavecz, Zubich Mihaly, Tomas Szreheczech, Ivan Szreheczech, Mattias Czar, Mattek Haidinyak aliter Horgotich, Tomas Czar, Ivan Ban, Horgotich Tomas, Bakran Blas, Simunecz Jurai, Gyurko Obersztar, Blas Legrich, Jakob Gaschich, Andras Wgich, Martin Czwetek, Mikina Wkich, Peter Wkich, Peter Poszavecz, Pavel Czecek, Budich Peter, Ivanecz Hunek, Jendras Grosinich, Peter Horgotich, Jantol Jaksich, Pavel Horgotich, Lovrek Galler, Lukach Brechak, Pavel Fortuna, Lukach Oresko, Ivanecz Jambrach, Steff Vrainko, Jantol Pisin aliter Vrainko, Lovrina Szvasztovich, Marko Prelok, Gyurko Szvasztovich, Mattias Tubliak – KAZ, ACS XVIII, 3, 116

⁶¹ Laszowski, *Iz prošlosti ...* s. 42

⁶² Verbovecz Berdo: Budics Andras, Doinich Georgius, Dumics Ivanecz, Jambrissak Lucas, Jambrissak Thomas, Kravarschan Simon, Kravarschan Matthias, Kravarschan Georgius, Magyerecz Matthias, Missejecz Matthias, Linyak Paulus; Verbovecz Gorni: Bastek Georgius, Basecs Georgius, Brechak Matthias, Csupak Matthias, Gibacs Lucas, Jambrissak Lucas, Kalcsevich Martinus, Kovachich Joannes, Kucsan Lucas, Medverecz Casparus, Magyar Georgius, Magyerecz Matthias, Oczenyak Thomas, Puskar Georgius, Podgorsky Matthias, Pachek Michael, Pachek Matthias, Prelogh Stephanus, Sesztak Matthias, Spoljarich Andreas, Vojvodek Michael, Vugrinovics Martinus; Verbovecz Dolni: Baan Joannes, Bakran Jacobus, Brechak Georgius, Budich Martinus, Bakran Martinus, Czwetek Thomas, Czar Joannes, Dimovics Andreas, Gaschich Joannes, Gasparich Georgius, Gaschich Paulus, Gaschich Matthias, Gaschich Simon, Grosinich Antonius, Gaschich Laurentius, Horgotich Matthias, Horgotich Andreas, Jelenchich Michael, Jelenchich Jacobus, Jelenchich Thomas, Jelenchich Martinus, Jelenchich Joannes, Jelenchich Georgius, Jaksics Marcus, Jambracs Matthias, Oresky Blasius, Prelogh Thomas, Szlivar Gregorius, Smugyecz Casparus, Szrecsecz Lucas, Vranko Martinus, Vranko Andreas, Vukics Jacobus, Vukics Lucas, Zegrius Lucas te crkveni podložnici: Bessan Martinus i Kravarschan Martinus - AA III d-34

sajmova - uvjetovali naseljavanje, formiranje naselja i njihovo održanje,⁶³ jer su značili trajnu nazočnost trgovaca i stalne izvore prihoda. Budući da se sajmovi u srednjem vijeku redovito održavaju uz župne crkve, vrlo često na dan sveca kojemu su one posvećene⁶⁴ sa sigurnošću možemo zaključiti kako se u Rakovcu sajmovalo od najranijih vremena - u najmanju ruku kod proštenja za Dan sv. Jurja, zaštitnika crkve. Najraniji pismeni dokaz o postojanju trga (sajma) potječe iz godine 1397. kada se u ispravi podbana Ivana Antimonova spominje, između ostalog, sajmišna daća (*tribus foris*) u, tada još, selu Rakovcu (*in villa Rakonok*). Nadalje, 1424. godine kada se u ispravi kralja Sigismunda⁶⁵ također spominje sajmišna daća u Križevcima, Rakovcu i Zagrebu (*tribus foris Crisii, in Rakouch, in civitate Montis Grecensis*). Daljnjim razvojem privredne funkcije mjesta (trgovački put, malta, trgovište) uvode se lokalni sajmovi na kojima trguje okolno stanovništvo i koji su morali biti tjedni te stoga – kako točno navodi E. Ennen⁶⁶ – “gradotvorni”. Da je tome tako doznajemo tek prigodice,⁶⁷ kao npr. 15. svibnja 1562. godine, kad određuje Sabor da se živežne namirnice za vojsku kupuju i na tjednim sajmovima u Rakovcu (*in foris ebdomalibus in Rokonok*).⁶⁸

Ti su se sajmovi s vremenom ugasili i na molbu Aleksandra Patačića kralj Karlo III. dodjeljuje g. 1734. pravo godišnjeg sajma trgovištu Vrbovec.⁶⁹

Rakovečka malta (*telonium*) tj. daća koja se ubire od ljudi, robe, kola, blaga, konja i sl. pri njihovom prolazu određenim područjem, zabilježena je već početkom XIV. stoljeća – u ispravi bana Ivana Babonića iz 1320. godine. Cjenik bana Ivana po kojem se ubirala malta na cesti Križevci-Zagreb (*per magnam viam de Crisio ad Zagrabiam*) u području posjeda Rakovca, Nikole Rakovečkog (*in districtu possessionis eiusdem in Rakolnok*) spada među najstarije takve cjenike u nas. Po cjeniku, od svakih se kola moglo ubirati po dva denara a od prolaznika pješaka po $\frac{1}{2}$ denara (*vt de curru duo denarii et de pedite dimidius denarius*). U Urbariumu⁷⁰ iz godine 1630. zabilježena je malta u trgovištu kaštela Rakovca

⁶³ “Wir unterscheiden den Jahrmarkt und die Messe, feria, einen Jahrmarkt von besonderer Bedeutung, vom Wochen- und täglichen Markt. Der Wochen- und tägliche Markt ist siedlungsgelunden, stadtbildend und stadterhaltend.” - Ennen, Edith *Die europäische Stadt des Mittelalters*, Göttingen 1972, S. 61

⁶⁴ Budak, Neven, *Gradovi varaždinske varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica 1994. s. 76

⁶⁵ AA, D-IX-21

⁶⁶ Ennen, *Die europäische Stadt ...* S. 61

⁶⁷ Vrlo je, naime, vjerojatno da su se tjedni sajmovi u rakovečkom trgovištu održavali i u korvinsko doba, budući da je u razdoblju korvinske vladavine Rakovec dosegao svoju najvišu točku razvoja.

⁶⁸ Šišić, Ferdo *Acta comitalia III*, Zagreb 1916. s. 94, 99

⁶⁹ Laszowski, Emilij *Prilog za povijest sajмова VZA IV* Zagreb 1902. s. 78-9

⁷⁰ AA, II-d 152, odn. Lopašić, *Hrvatski ...* s. 166-186

(*telonium in oppido castelli Rakonok*) te maltar (*teloniator*) Michael Ječić, koji je za sad poleg časti maltarske *libertinus*, a ako *officium gore imenuvani ostavi*, dužen bude kako i drugi *oppidani*, tako i vas *dohodak naslužavati*; prihod od malte nije naveden. U *Procjenama* iz 1672. navodi se malta u trgovištu Rakovec (*telonium in oppido Rakouecz*) od koje Nikola Štulac (*Nicolao Stulacz*) daje godišnje 50 forinti⁷¹, dok lonjičke malte nema, iako je zabilježeno selo Lonjica (*villa Loynicza*). U *Popisu (conscriptio)*⁷² rakovečkog kaštela iz godine 1709. zabilježena je malta u Rakovcu (*telonium in Rakovecz*) koja godišnje donosi, otprilike, 18 f., a ona u Lonjici (*telonium in Lonycza*) oko 25 f. U *Legistru Rakovečkom*⁷³ navedena je *V-Rakovcu pri kaštelu malta ili tergovina, ka donaša na leto rajnčki 20*, dok *malta ali tergovina v-Lonjice donaša na leto okol rajnčki 50*. Godine 1755. pak u *Urbariumu boni Rakovecz*⁷⁴ zabilježen je prihod od malte u Rakovcu (*telonia in Rakovecz*) u iznosu od 20 f., dok ona u Lonjici donosi (*telonia in Lyonicza*) 60 f. godišnje. Iz usporednoga grafičkog prikaza dohotka od malte u Rakovcu i Lonjici razvidan je njihov obrnuto proporcionalan odnos: smanjivanjem vrijednosti prihoda rakovečke malte povećavala se vrijednost prihoda lonjičke.

Iz svega navedenog tj. stagnacije rakovečkog i razvoja vrbovečkog trgovišta, prenošenja sajmovanja iz Rakovca u Vrbovec kao i smanjivanja rakovečke i povećanja lonjičke malte očividno je gubljenje važnosti rakovečke prometnice i premještanje trgovačkog puta koji od Mađarske vodi prema moru na vrbovečku trasu. Naime, poslije Sisačke bitke godine 1593. prestaju turske provale prema vrbovečkom kraju te prestankom izravne turske opasnosti (posebice nakon mira u Žitvi 1606.) prometni pravac Križevci-Lovrečina-Vrbovec-Lonjica-Zagreb, kao najkraći put (bolje rečeno: najkraći ravničarski put) postupno dobiva primat pred onim, djelomice brdskim i prirodno zaštićenijim ali zato težim, rakovečkim putem. Kao izravni posljedak ove činjenice došlo je do privrednog zaostajanja Rakovca i gospodarskog rasta Vrbovca te u vrijeme Patačića i njegove definitivne transformacije u središnje mjesto okolice, kako je i danas.⁷⁵

⁷¹ *Povijesni spomenici obitelji Zrinskih i Frankopana*, Djela JAZU, knj. 55 Zagreb 1974. s. 301-312

⁷² KAZ, Acta capit.saec. XVIII fasc. 3

⁷³ AA, IV/b-63

⁷⁴ AA, II-d 152

⁷⁵ Prema popisu stanovništva iz 2001. Rakovec je imao 245, a Vrbovec 4862 stanovnika!

HOW THE TOWN OF VRBOVEC BECAME THE REGION'S CENTER

By Franjo Pajur, Zagreb / Mannheim

Summary

From the earliest times Vrbovec's history was closely linked with the history of the nearby Rakovec (variant names: Rakonog, Rokonok, etc.), once the central town in the region. Rakovec owes its relative significance in history to the Križevci-Zagreb road stretch that crossed its territory and along which came the Hungarian and Croatian kings' armies in the 13th and 14th centuries, as well as those of the Croatian dukes and bans. This was the reason why it was called the army road, and sometimes Koloman's road or simply – the grand road.

This route was protected on both sides by a system of fortifications situated on the nearby hills (for instance on Kalnik, Moravče and Blaguša) or on the very road (as for instance Križevci and Rakovec). The town-fort Rakovec was therefore based at an adequate distance from Kiževci, as one of the points of protection for this important route, whereas the choice of the very settlement's location it seems, had been made because of there being a drinking water source – a strategic article in the Middle Ages. Rakovec, the future king's property (or the property of the dukes and bans), links the nearby properties, among which is also the Vrbovec one.

In the same way, and this is based on the central point theory, – besides being a defense center (town fort), the Rakovec settlement also becomes the region's leading administrative center (center of a vast feudal possession), a religious center (the parish Saint George Church) and the economic center (trade point in the part of town under the fortified place, fair, toll-house). During the reign of ban Mikec (around the year 1340), the castle and the Rakovec property (together with Lukavec in Turopolje) became to a certain degree the area belonging to Medvedgrad. Due to the fact that the Medvedgrad property had never been very big: in times of peace it had hardly some 60 bondsmen (whereas the Lukavec castle had 10 homesteads), the Rakovec income was used for maintaining Medvedgrad, and a significant part of this item came from the earnings from the Vrbovec property.

After being separated from Medvedgrad and divided between the Erdödy brothers at the end of the 16th century, Vrbovec gradually gains its independence; the castle is erected and the market is developed. After the stagnation in the Rakovec region's development and the Vrbovec market's development; after the fair events are transferred from Rakovec to Vrbovec (during the Patačić reign), as well as the reducing of the Rakovec and increase of the Lonjičko markets, there is evident decrease in the Rakovec route's importance and transferring of the trade route that had been leading from Hungary to the coast and passing along the Vrbovec stretch.

Namely, following the Sisak battle in 1593, the Ottoman raids towards the Vrbovec region ceased, and after there is no more direct danger from the Turks (especially after the Žitva peace treaty in 1606), the Križevci-Lovrečina-Vrbovec-Lonjica-Zagreb stretch as the shortest plain road gradually gains primacy over the Rakovec road which is also the naturally protected one and hilly one, but therefore the more difficult one, and thereby Vrbovec gradually became the central town in the area, remaining as such to date.

Key words: Vrbovec, Rakovec, the central point theory, castle, the grand road